

Omdat ik aan zag komen, dat de terugtocht per jacht naar Mallaig voor mij zou beteekenen, het missen van de stoomboot in Leith, besloot ik te trachten op een snellere wijze het vaste land van Schotland te bereiken, temeer daar ik nog $1\frac{1}{2}$ dag in de buurt van Glasgow moest doorbrengen. Zeer toevallig voer dienzelfden nacht om 2 uur de stoomboot, die éénmaal in de week voor verbinding met de Hebriden zorgt, van Loch Boisdale, een haven op ongeveer 30 KM. van de plaats, waar we lagen.

Nog geruimen tijd voor het vertrek van de steamer, bereikten we deze baai aan de zuidpunt van het eiland.

We bevonden ons nu tevens op het meest geciviliseerde gedeelte van S-Uist. Deze plaats wordt n.l. vrij veel bezocht door vreemdelingen, die hier hun vakantie rustig met forellen visschen kunnen doorbrengen. Er was hier een vrij modern hotel aanwezig, waar men een uitstekend pension kon bespreken.

Het uur van vertrek was aangebroken, ik nam afscheid van de drie sympathieke Engelschen, waarmede ik zulke onvergetelijke dagen had doorgebracht en stak van wal met de boot, die mij na een reis van 8 uur te Mallaig weer aan land zette.

Zelden heb ik de nachtrust zoo gewaardeerd als aan boord van deze zeeboot, waar ik me voor het eerst na 6 dagen weer eens van de kleeren kon ontdoen en mijn leden op een behoorlijk bed kon uitstrekken.

Dordrecht.

Dr. C. EYKMAN.

NOG EENS: DE „STAELDUYNEN”.

IN het Februari-nummer van De Levende Natuur vond ik een beschrijving van het natuur-monument Staalduinsche Bosch, dat, evenals vele landerijen tusschen 's Gravenzande en den Waterweg, eigendom is van Jhr. Van Rijkevorssel te Berlicum.

Hoe is de aanwezigheid van dit bosch- en duincomplex midden in het polderlandschap te verklaren? Hiervoor hebben we een blik te slaan in de wordingsgeschiedenis van het omringende landschap; we moeten steeds bedenken, dat „in het heden ligt 't verleden” en dat we zonder kennis van dit laatste slechts zelden iets geheel vermogen te verklaren.

Bizonderheden over het Zuidelijk deel van het Westland vond ik in een mooi artikel van Dr. Beekman (1), die vermeldt, dat de Maas in oude tijden een uitstroomingsopening had, welke reikte van Den Briel tot Monster (oudtijds genoemd Masemuda). De oudste waterkeering (in de 11e en 12e eeuw) aan de Noordzijde van deze breede „Masemude” (Maasmond) is zonder twijfel geweest de Zwartendijk, wat nog blijkt uit het eindigen van de Groote en Kleine Gantel die, in N.O.-Z.W.-richting het Westland doorsnijdend, bij den grintweg genaamd Zwartendijk eindigen. De tegenwoordige Zwartendijk, waaraan gelegen is een plaatsje van gelijken naam met een groentenveiling, ligt op polderpeil. De oude dijk is reeds

lang geleden afgegraven, want ten Zuiden van de waterkeering ontstond een groote zandplaat, van de kust bij Masemuda naar binnen toe. Deze plaat, Het Zand of 't Zande (in oude geschriften: Ad arenas, sive vulgariter Zande), kwam door opstuiving van de duinen aan den Westkant uit zoo hoog te liggen, dat men tot bedijking over ging. Het stichten van een kerk, alsmede een kasteel van de Graven van Holland, gaf aanleiding tot het ontstaan van een plaats, het tegenwoordige 's Gravenzande. In het Westland spreekt de bevolking algemeen van „'s Gravenzand”, wat in verband met den ouden naam Het Zand wel opmerkelijk is.

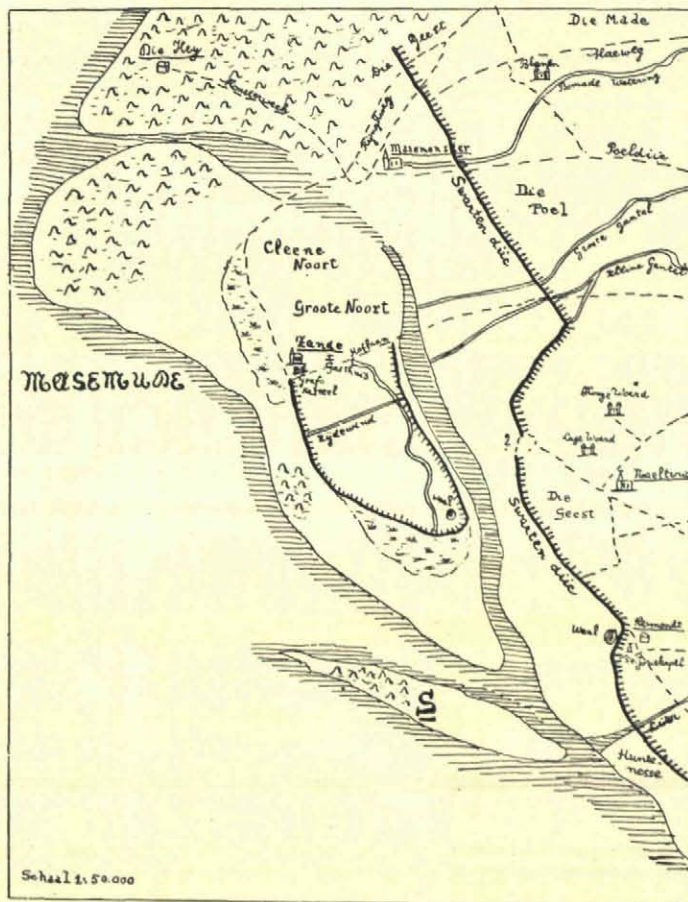
In den loop van de 13e eeuw (de juiste tijd is niet meer bekend) heeft men een nieuwen dijk gelegd, van het land bij Maassluis in Westelijke richting naar de duinen ten Z.W. van 's Gravenzande. Deze dijk, de Delflandsche Maasdijk, bestaat thans nog; de weg Maassluis-'s Gravenzande loopt er voor een deel over. Op een plaat buiten dezen dijk nu vormden zich de Staelduynen; in verband met den vischrijd dom van de Maasmond en de nabijheid van de Noordzee vestigden zich aldaar eenige visschersgezinnen op het duincomplex, de z.g. „Staelluden,” zoo genoemd naar de staken of stalen, door deze lieden in het water geplaatst, om hun vischtuig aan te bevestigen (volgens Beekman). Edward van Bergen (2) verklaart den naam uit de bewerking van het „stalen” (d.i. het uithangen) der vischnetten op de duinen. De oorsprong van den naam staat dus nog niet vast. Hoe het ook zij, van deze visschersbevolking stamt een flink contingent van de tegenwoordige bevolking in het Zuidwestelijk deel van het Westland af, getuige de vele families Van Staelduinen. De bekende ontwikkelingsreeks van het welvaartspeil der volken, ons allen zoo bekend uit de Staathuishoudkunde, verloochende zich ook hier niet: de Staelduinens hebben zich van visschers via veetelers ontwikkeld tot nijvere landbouwers (graan- en vlasteelt); in den loop van de laatste eeuwen legden zij zich toe op den tuinbouw. Deze „tuinbouwers van den kouden grond” intensiveerden hun bedrijven ten slotte, door tot glascultures over te gaan, met koude of warme kassen. Eenige Van Staelduinens zijn ook werkzaam aan de groote veilingsorganisatie Bond Westland, en als exporteur van Westlandsche producten. Wie belang stelt in de interessante ontwikkelingsgeschiedenis van het Westland, neme behalve van de twee reeds genoemde geschriften, nog kennis van hetgeen door de Directie van den Landbouw (3), Blink (4), Weirup (5) en den Bond Westland (6) dienaangaande nog wordt medegedeeld.

Doch keeren we tot ons onderwerp terug. Langs den Maasdijk slibden ten Westen van de Staelduynen van lieverlede gronden aan, welke successievelijk door bedijking in polders werden herschapen. De visschersbevolking der Staelduynen verhuisde naar 's Gravenzande, Naaldwijk en andere plaatsen (o.a. veel naar Maasdijk), na het ontstaan van de Polder Staelduinen en de Lange Bonnen. Zoo zien we dus thans midden in het polderlandschap een groepje deels beboschte duinen, die ons de heele geschiedenis van de voormalige Maasmond doet overdenken.

De eigenaar is gelukkig ruimer van gedachten dan vele andere groot-grondbezitters, die hun landerijen hermetisch gesloten houden, zelfs voor het natuur-bewonderend en -ontziend publiek (ik denk hier b.v. aan onze duinen, en de Zuidoosthoek van de Veluwe); op aanvraag zijn jaarkaarten te verkrijgen. „Het Bosch”, zooals de 's Gravenzandenaar zegt, verheugt zich dan ook in veler

belangstelling, en het is juist het indrukwekkende van het oude bosch met z'n diepe schaduw, dat zelfs op den meest oppervlakkigen bezoeker zoo'n indruk maakt.

Van de eigenlijke duinen is momenteel nog slechts één rij over, die naar het Westen toe oploopt tot een hoogte van 25 Meter; het hoogste punt met het prachtige, door den Heer Sinia beschreven uitzicht, bevindt zich achter de boerderij van De Bruyn. Aan de Zuidzijde van den duinregel ligt een oud bosch, dat grootendeels aan z'n lot wordt overgelaten, en daardoor (buiten de paden) een min of meer oerwoudachtig karakter heeft aangenomen. Floristisch is het geheele gebied zeer interessant; uit dien hoofde is het te betreuren,

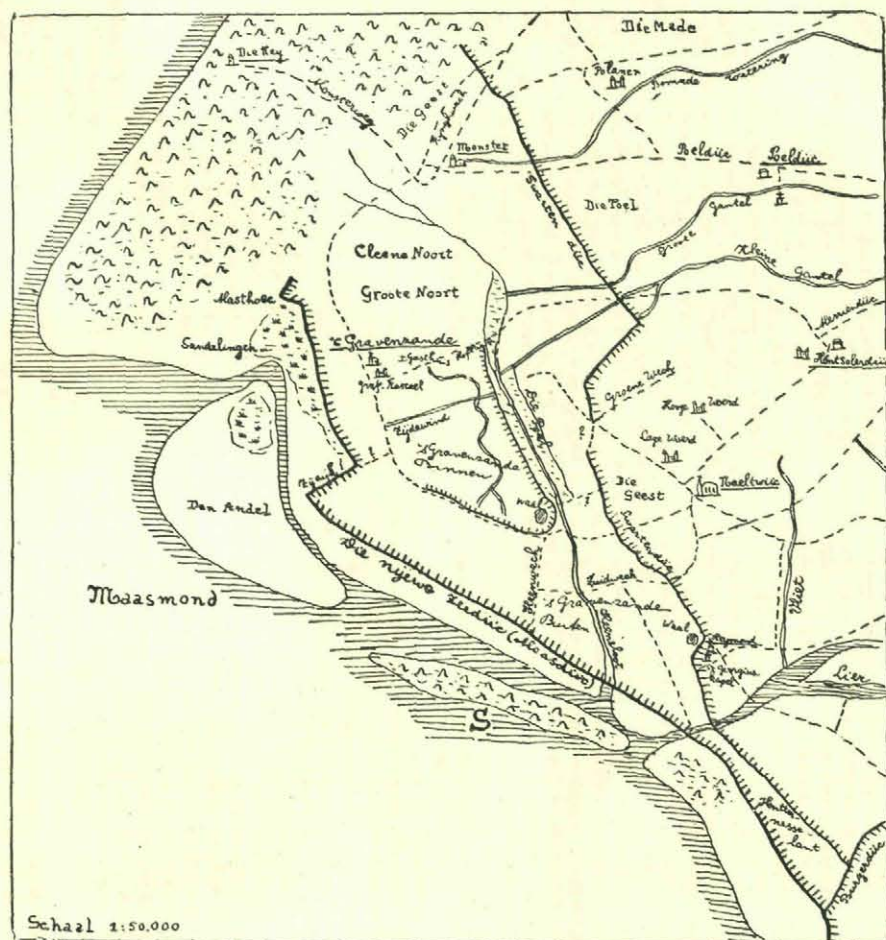

Toestand in de eerste helft van de 13e eeuw (naar BECKMAN). De plaats der latere Staelduynen aangegeven door S.

dat de schrijver van het eerste artikel niet meer gegevens publiceerde. Toen ik vorigen zomer tijdens mijn verblijf in het Westland een dag rondwaarde door Het Bosch, en het in alle richtingen doorkruiste (waarbij het soms moeilijk was, zich een weg te banen door de meer dan manshooge struiken-ondergroei), stelde ik plantenlijstjes samen, die wel aan de vergetelheid ontrukkt mogen worden, daar de plantengeographie groot gebrek heeft aan min of meer volledige opgaven.

De op het eerste gezicht vrij kaal uitzierende duintjes vielen bij nader inzien

nogal mee, want het aantal planten was niet zoo beperkt als dhr. Sinia wel meent: *Pinus sylvestris* (Grove Den), *Psamma arenaria* (Helm), *Calamagrostis Epigeios* (Duinriet), *Koeleria albescens* (Fakkelgras), *Festuca rubra* (Rood Zwenkgras), *Corynephorus canescens* (Buntgras), *Anthoxanthum odoratum* (Reukgras), *Phleum arenarium* (Zanddoddegras), *Carex arenaria* (Zandzegge), *Asparagus*

Toestand in de tweede helft der 13e eeuw (naar BEEKMAN). S = Staelduynen.

officinalis (Wilde Asperge), *Quercus Robur* (Zomereik; gedrongen vormen, als gewoonlijk in de duinen), *Salix repens* (Kruipwilg) en *S. Caprea* (Waterwilg) — van beide weinig exemplaren —, *Erodium cicutarium* (Reigersbek), *Hippophaë rhamnoides* (Duindoorn), *Rubus caesius* (Dauwbraam), *Agrimonia Eupatorium* (Agrimonie), *Sorbus Aucuparia* (Lijsterbes), *Linaria vulgaris* (Vlasleeuwenbek), *Euphrasia officinalis* (Oogentroost), *Verbascum* (Toorts; alle uitgebloeid), *Thymus Serpyllum*

(Wilde Thijm; slechts een enkele plek), *Plantago lanceolata* (Smalle Weegbree), *Galium verum* (Echt Walstroo), *Achillea Millefolium* (Duizendblad), *Hieracium Pilosella* (Muizenoor) en *H. umbellatum* (Schermhavikskruid). Zooals U ziet, de vegetatie is nog niet zoo erg soortenarm (vooral niet aan grassen), al heb ik *Erythraea littoralis* (Duizendguldenkruid) niet aan mogen treffen. Bovendien viel mijn excursie op 2 September, wat voor de duinplantenstudie niet de meest geschikte tijd is; in het voorjaar en in den voorzomer zullen op dien duinregel nog wel eenige andere planten verschijnen (ik denk hier b.v. aan *Draba*, *Teesdalia*, *Stenophragma*, *Myosotis stricta*, e.d.). Voor opgaven houd ik mij ten zeerste aanbevolen, daar ik zelf wel niet meer in de gelegenheid zal zijn, het terrein te bezoeken.

Als tweede groep planten onderscheidde ik die, welke de grazige, zonnige, hier en daar iets vochtige overgangen tusschen duin en bosch bevolken. Deze terreinen maakten op mij denzelfden indruk als de met *Teucrium* bedekte beekdalen in de Belgische landstreek Condroz, ten Zuiden van de Maas. In het Staalduinsche Bosch vond ik echter geen Schijnsalie, hoewel deze zeer goed zou passen bij de manshooge *Eupatorium cannabinum* (Leverkruid; roze en wit, tot 1.90 M. hoogte) en de nog hoogere *Verbascums* (Toortsen), wier bruine vruchstengels een hoogte van 2,40 M. bereikten! De enkele verspreide boomen (berken en hoge iepen), als voorposten van het gesloten woud, geven hier slechts plaatselijk een weinig schaduw; een enkele meidoorn is het eenige struikgewas. Van de kruiden, die een dichte vegetatie vormen, noteerde ik: *Calamagrostis Epigeios*, *Agrostis* (Struisgras; uitgebloeid), *Saponaria officinalis* (Zeepkruid; hier en daar in groote hoeveelheden), *Hypericum quadrangulum* (Kantig Herts-hooi), *Heracleum Sphondylium* (Bereklaauw), *Anthriscus vulgaris* (Fijne Kervel), *Aegopodium Podagraria* (Zevenblad), *Epilobium hirsutum* (Harig Wilgenroosje) en *E. angustifolium* (Wilgenroosje), *Rubus caesius* (Dauwbraam), *Symphytum officinalis* (Smeewortel), *Mentha aquatica* (Watermunt), *Galeopsis Tetrahit* (Hennepnetel; wit en rose), *Scutellaria galericulata* (Glidkruid; op de vochtigste plaatsen), *Cirsium palustre* (Kale Jonker) en *Centaurea Jacea* (Knoopkruid).

Slechts enkele soorten van de zoo juist genoemde hebben zich kunnen handhaven op de plaatsen, waar méér boomen verschenen, die een min of meer diepe schaduw teweegbrachten; *Saponaria* en *Galeopsis* konden daar standhouden. De andere soorten werden verdrongen, na een zwaren concurrentiestrijd met de meer schaduw verdragende soorten, die nu plaatselijk zelfs bodembedekkend zijn, zooals *Geranium Robertianum* (Robertskruid) en *Hedera Helix* (Klimop). In het oerbosch treffen we verder aan véél *Lactuca muralis* (Muursla) tot 1.50 M. hoog, *Geum urbanum* (Nagelkruid), *Evonymus europaea* (Kardinaalsmuts), hier en daar *Polypodium vulgare* (Eikvaren), *Stachys sylvatica* (Boschandoorn), en *Pteridium aquilinum* (Adelaarsvaren). Langs de boschwegen en in de omgeving van de vijvers nog *Phragmites communis* (Riet), *Dactylis glomerata* (Kropaar), *Tragopogon pratense* (Gele Morgenster), *Lappa minor* (Kleine Klis), *Glechoma hederacea* (Hondsdraf) en veel *Urtica dioica* (Groote Brandnetel).

[illegible]

Ieder die de armoede aan natuurschoon van het Westland kent, zal het toejuichen, als de Staelduinen ook blijvend voor ondergang behoed worden.

Misschien komt ook hier te eeniger tijd werk voor den Bond tot Behoud van Natuurmonumenten!

Amsterdam (Z.), Amstelveenscheweg 99.

Ir. A. P. C. BIJHOUWER.

LITTERATUUR.

1. Dr. A. A. Beekman: De „Masemude”. Tijdschr. Aardr. Gen., 36, 1919, 281 e. v.
Idem : Nederland als Polderland.
2. Edward van Bergen: Geschiedenis van Naaldwijk, van de vroegste tijden tot begin 20e eeuw. Naaldwijk, 1924.
3. Versl. en Meded. v. d. Dir. v. d. Landbouw, 1906, no. 3: Beschrijving van den Tuinbouw in het Westland.
4. Dr. H. Blink: Nederland als Tuinbouwland, 1916.
5. Weirup: Hollands Gemüsebaugebiete. Bericht über eine Gesellschaftsreise der D. L. G. 1912.
6. De Vereeniging Westland. Gedenkboek (1889—1929). Maassluis, 1929.

EEN BEZOEK AAN DE AALSCHOLVERKOLONIE TE WANNEPERVEEN.

TOEN van den kooiker het bericht in kwam, dat de kolonie zijn eendenkooi weer betrokken had en dat de aalscholvers in volle bruilofstooi waren, terwijl nog geen blad aan de boomen het uitzicht belemmerde, was *hét* moment aangebroken om de vogels te gaan waarnemen. De kooiker had geen bezwaar tegen een bezoek en zoo trok ik van middag op de fiets van uit Meppel erheen, alleen vergezeld door den fotograaf, die zijn slag hoopte te slaan.

Guur was de wind en grauw de velden. Niets wees op den naderenden zomer, van welks teekenen ik een paar dagen geleden zoo genoten had en waarvan ik hierachter nog een en ander hoop mede te deelen.

Stevig doortappend met de wind tegen, bereikten we het langgerekte dorp Wanneperveen en toen we dat doorgetrokken waren, zagen we al spoedig het aan een ieder, die hier niet geheel een vreemdeling is, bekende bord van Vrouw Heite-Knol, waar ge punters kunt huren om naar Giethoorn te gaan en waar ge pannekoeken kunt eten, zoo lekker, als ge ze nog nooit geproefd hebt. Daarnaast woont Bakker, onze kooiker, en daar stonden ze dan ook ons al op te wachten. Even een praatje met de vrouw en dan op pad of liever op de punter. Het zeil gaat op, want de wind is gunstig, een beetje hard, te hard zelfs om den korteren weg over „t Wiede”, zooals we hier de Belter Wijde noemen, te nemen. Er zijn verschillende van die groote veenplassen, die „Wijde” heeten, de meest bekende zijn natuurlijk de Beulakker en de Belter, maar wij hier kennen er nog verschillende meer en als je er dan op bent, wel dan ben je op 't Wiede.

Nu is punteren een heel genoegelijk werk, dat ik een ieder kan aanraden op een flink warmen dag midden in den zomer. Voor onervarenen is het dan nog verstandiger en zeker minder vermoeiend zich te laten punteren, wat dan ook meestal gebeurt. Nu echter was dat boottochtje geen zeer groot genoeg. De schuit maakte water, doch daar is hoozen goed voor. Onderweg kwamen we nog een groote punter tegen, die hoog op geladen was met het riet, dat in deze maanden gesneden wordt. Eenige reigers vlogen over ons heen op weg naar hun nesten in de kooi. Met krachtigen slag drevén ze voort in de lucht en sterk viel ons op, hoe zeer de kleuren van het vederkleed nu op die van den ooievaar leken. Mijn gezel vroeg dan ook, of het geen ooievaars waren, doch de ingetrokken hals, de kleur van snavel en pooten overtuigden hem, dat Heer Eiber niet over ons heen trok. En daar, daar zeilde, zooals maar één vogel zeilen kan, een meeuw voorbij. Niet de kok-